

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

3-son (2024-yil, mart)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2024

19.	XAKIMOV Xurshid Nozimovich	Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida hamkorlik va o'zaro ta'sir ko'nikmalarini rivojlantirish	99
20.	ПАХМОНОВ Рауф Расулович	Методы совершенствования техники бега бегунов на средние дистанции и их эффективность в тренировке	106
SAN'ATI			
21.	BAKAYEV Shodijon Shokirovich	Amaliy bezak san'ati fanini o'qitish jarayonida talabalarning kompozitsion tafakkurini rivojlantirishning nazariy asoslari	111
22.	ПИРНАЗАРОВ Саубет Махсетбаевич	Қорақалпоқ театр санъати таълимида миллий колоритнинг туган ўрни	115
INKLYUZIV TA'LIM			
23.	KAXAROVA Dildora Sidikovna	Bo'lajak o'qituvchilarning inklyuziv ta'limga tayyorligini kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirish	120
TA'LIM MENEJMENTI			
24.	ISABEKOV Ixtiyor Adilbekovich	Oliy ta'lim muassasasida ta'lim jarayonini boshqarishning sifat komponentlari	126
MA'NAVIYAT VA TARBIYA			
25.	ASQARALIYEVA Muhtasar Azizjon qizi	Роль и значение аксиологического подхода в организации образовательных уроков	130
26.	ESHCHANOVA Xolida Xudayarovna	Ziyorat turizmi asosida yoshlar ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish	135
27.	YUSUPOVA Feruza Hajiboyevna, BERDIBAYEVA Zinnura Erkaboyevna	Pedagogik kadrlar tayyorlash jarayonida kasbiy, milliy, pedagogik dunyoqarashning shakllanishi	139
28.	FATULLAEVA Muazzam Azimovna	Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari orqali talabalarni estetik tarbiyalashning o'ziga xos tendensiyalari	145
29.	OTAQULOVA Gulgunoy Abdunabi qizi	6-7 yoshli bolalarning ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirishda xorij tajribasi	151
30.	SOBIROVA Nafisa Yangiboy qizi	Tarbiya va uni nazariy shakllantirish aspektlari	155
31.	XUDOYQULOVA Nazokat Rajab qizi	Oila va nikoh fenomeni tushunchasining tabiati va mohiyati	160
32.	Saidova Zokira Tolibovna	Xalq topishmoqlari – ta'lim-tarbiya vositasi sifatida	165
PEDAGOGIK TA'LIMOTLAR TARIXI			
33.	BOBOQULOV Chori Urolovich	Markaziy osiyolik mutafakkirlar va allomalarning aqliy qobiliyatni rivojlantirish haqidagi fikrlari tahlili	169

UO’K 796.325

JISMONIY TARBIYA VA SPORT MASHG’ULOTLARI ORQALI TALABALARNI ESTETIK TARBIYALASHNING O’ZIGA XOS TENDENSIYALARI

Fatullaeva Muazzam Azimovna,

Buxoro davlat universiteti “Sport faoliyati” kafedrasida dotsenti v.b. O‘zbekiston

orcid 0000-0002-9369-8940

Muazzam.fatullaeva@mail.ru

m.a.fatullayeva@buxdu.uz

Maqolada jismoniy tarbiya va estetik tarbiya haqida tushunchalar, shuningdek, ularning o‘zaro integratsiyasi va bog‘liqligi haqida ma‘lumotlar keltirilgan. Jismoniy tarbiya va sport orqali talabalarni estetik tarbiyalash texnologiyalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Jismoniy tarbiya, jismoniy madaniyat, estetik tarbiya, jismoniy va estetik tarbiyaning integratsiyasi, jismoniy rivojlanish, jismoniy dam olish, jismoniy reabilitatsiya, estetik fan.

ОСОБЕННОСТИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ И СПОРТ

В статье представлены понятия физического воспитания и эстетического воспитания, а также сведения об их взаимной интеграции и связи. Представлены технологии эстетического воспитания студентов посредством физического воспитания и спорта.

Ключевые слова: Физическое воспитание, физическая культура, эстетическое воспитание, интеграция физического и эстетического воспитания, физическое развитие, физический отдых, физическая реабилитация, эстетическая наука.

SPECIFIC TENDENCIES OF AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS THROUGH PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

The article presents the concepts of physical education and aesthetic education, as well as information about their mutual integration and connection. Technologies of aesthetic education of students through physical education and sports are presented.

Keywords: Physical education, physical culture, aesthetic education, integration of physical and aesthetic education, physical development, physical recreation, physical rehabilitation, aesthetic science.

Kirish. Ushbu tendentsiyalar doirasida biz tomonidan yaxlit, rivojlangan shaxsni shakllantirish ta'limning asosiy maqsadi va uning samaradorligining sharti sifatida ilgari suriladi, bu esa talabalar faoliyatining barcha turlarining birligini ta'minlashni taqozo etadi. Ko'pgina holatlar (yosh xususiyatlari, salomatlikni yaxshilash zarurati va boshqalar) tufayli jismoniy tarbiya darslari ushbu muammoni hal qilishning samarali vositasiga aylanadi. Insonga ma'lum ma'naviy yo'l-yo'riqlar beradigan soha (boshqalar bilan birga) estetik madaniyatdir (4).

Mavzuning dolzarbligi. Ushbu maqolada jismoniy va estetik madaniyat integratsiyasiga asoslangan yaxlit shaxsni shakllantirish muammosini hal qilishda qiymatga asoslangan yondashuvni amalga oshirish quyidagi masalalarni ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi:

- psixologik-pedagogik adabiyotlarda integratsiya muammosini o'rganish;
- jismoniy va estetik tarbiyaning uzviyligini tahlil qilish;
- ta'lim muassasalarida o'quvchilarning jismoniy va estetik tarbiyasini integratsiyalashning zamonaviy amaliyotini o'rganish.

Tadqiqot obyekti. Ta'lim mazmunini yangilash nuqtayi nazaridan jismoniy tarbiyani jismoniy madaniyat va ijodiy faoliyatga yo'naltirilgan ikki komponentning organik birligi sifatida tushunish kerak. Birinchisi, yoshlarda JM haqida umumiy madaniyat elementi sifatida yaxlit nazariy tushunchani shakllantirishga qaratilgan. Bunga jismoniy faoliyat va jismoniy mashqlar nazariyasi va tarixi, gigiyena, psixologiya, jismoniy faoliyat fiziologiyasi, jismoniy mashqlar biomexanikasi kabi fanlar materiallari asosida bilim asoslarini egallash hamda “inson -shaxs”, “shaxs-jamiyat”, “inson -tabiat”, “inson-ishlab chiqarish”, “inson-davlat”. Ikkinchi komponent jismoniy faoliyatni harakat, jismoniy tarbiya, sog'lomlashtirish va sport mashg'ulotlari usullarini ijodiy o'zlashtirishga va ularni sog'lomlashtirish, ta'lim, rivojlanish va tarbiyaviy muammolarni hal qilishda qo'llash qobiliyatiga qaratilgan (1,4,6).

Jismoniy faollik haqida gapiradigan bo'lsak, u shaxs va umuman jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega deb taxmin qilinadi. Insonning takomillashtirish ko'rsatkichlarida ifodalangan jismoniy faoliyat natijalari, shuningdek, ushbu natijalarga erishishni ta'minlaydigan va jismoniy faoliyat amaliyoti bilan bog'liq holda yaratilgan barcha narsalar (maxsus bilimlar, vositalar, usullar va boshqalar) muhim umumiy madaniy qiymatga ega (7,12,17).

JT - bu insonning jismoniy (tana) tabiatini o'zgartirish jarayoni va natijasidir. Bu jamiyat tomonidan yaratilgan va odamlarning jismoniy rivojlanishi uchun foydalaniladigan moddiy va ma'naviy qadriyatlarining yig'indisidir.

JM (so'zning keng ma'nosida) jamiyat madaniyatining muhim qismi - shaxsni yo'naltirilgan jismoniy takomillashtirish uchun maxsus vositalar, usullar va shart-sharoitlarni yaratish va ulardan oqilona foydalanishda erishilgan yutuqlarning butun majmui. Uning qismlari jismoniy faollik, sport, jismoniy dam olish, jismoniy reabilitatsiyalardir. Ularning har biri jamiyat va shaxsning muayyan ehtiyojlarini qondiradi.

Jismoniy tarbiya jismoniy madaniyatning bir qismi, ishlab chiqarish talablari va faoliyat turini hisobga olgan holda jismoniy qobiliyat va harakat qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik jarayonidir.

Jismoniy rivojlanish - bu jismoniy tayyorgarlikning bir qismi, tana shakllari va funksiyalarini o'zgartirish jarayonidir.

Sport - bu jismoniy mashqlardan foydalanishga asoslangan va eng yuqori natijalarga erishishga qaratilgan o'yinli, raqobatbardosh faoliyat.

Jismoniy dam olish - bu jismoniy mashqlar orqali odamlarning faol dam olishini amalga oshirish, bu jarayondan zavq olish.

Jismoniy reabilitatsiya - bu shaxsning qisman yo'qolgan yoki zaiflashgan psixofizik funksiyalari va qobiliyatlarini tiklashga qaratilgan faoliyat (4,15,18).

Taqdim etilgan tushunchalar JT, uning xususiyatlari, maxsus funksiyalari va boshqa hodisalar bilan aloqalari haqida dastlabki tasavvurni beradi. Bu tushunchalarning kombinatsiyasi birinchi navbatda jismoniy tarbiyani ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida tavsiflaydi. So'zning keng ma'nosida ta'limning ajralmas tarkibiy qismi bo'lgan jismoniy tarbiya jamiyatning inson rivojlanishiga maqsadli ta'sir qilish, uni tayyorlash zarurati bilan bog'liq bo'lgan umumiy pedagogik va o'ziga xos ta'lim vazifalarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi, mehnat va boshqa ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyat uchun.

Shu bilan birga, har tomonlama rivojlangan va ma'naviy boy shaxsni shakllantirishning eng muhim vositasi sifatida estetik tarbiya nazariyasi va amaliyoti muammolariga e'tibor kuchaymoqda, chunki uning maqsadi nafaqat shaxsning estetik faoliyatini rivojlantirishdir, badiiy faoliyatda, lekin, birinchi navbatda, amaliy hayotda: insonning tabiatga, boshqa odamlarga va o'ziga, urf-odatlariga, xulq-atvor shakllariga, insonni o'rab turgan narsalar dunyosiga va nihoyat, san'atga bo'lgan munosabatida.

Binobarin, estetik tarbiya yoshlarda estetik ehtiyojlarning eng keng qamrovini, dunyoga estetik munosabatning universalligini shakllantirishga qaratilgan. Estetik tarbiya inson faoliyatining barcha sohalarida - mehnatda, kundalik hayotda, sportda, o'qishda, harbiy xizmatda, san'atda amalga oshiriladi. Ta'lim muassasasida estetik tarbiya alohida o'rin tutadi, u butun pedagogik jamoaning, ta'lim muassasasining butun o'quv va ta'limdan tashqari hayotining ishiga aylanadi.

Bundan tashqari, estetik tarbiya bir qator iqtisodiy muammolarni hal qilish bilan bevosita va bilvosita bog'liq: rivojlangan jamiyatda ijtimoiy ishlab chiqarish odamlarning o'sib borayotgan ma'naviy va moddiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan. Ijtimoiy ongning yuksalishi bilan odamlarning umumiy madaniy-badiiy saviyasi, o'z-o'ziga, ularning ma'naviy boyishiga, narsalarning sifatiga, moddiy iste'molning shakl va usullariga bo'lgan talablari ham ortadi. Ushbu ob'yektiv jarayon ishlab chiqarilgan tovarlarning go'zalligini ularning sifatining eng muhim elementlaridan biriga aylantiradi. Bu ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning sifati birinchi o'rinda turadi, kundalik hayotda, shuningdek, umuman iqtisodiyotning rivojlanishida o'z aksini topadi.

Bu masala bo'yicha nazariy materialni tahlil qilganda biz estetik tarbiyaning o'ziga xos tuzilishini topmadik. Gap nafaqat estetikani tizimlashtirish muammosini yetarli darajada muhokama qilmaslik, balki, qoida tariqasida, estetika fanining mazmunini tizimli ravishda taqdim etishning yo'qligidir. Shuning uchun estetika tushunchalar tizimidan ko'ra ko'proq umumiylikka o'xshaydi. Kategoriyalar, mavzular, muammolarni ko'rib chiqish va tartibga solish ketma-ketligi ko'pincha estetik masalalarning o'zi rivojlanish mantig'i bilan emas, balki tashqi sharoitlar, o'rnatilgan an'analar bilan belgilanadi (4,10,21).

Ko'pgina olimlar fanlar tizimini qurish qiyinligini uning tarkibi (tushunchalari, muammolari, qonunlari, nazariyalari, farazlari va boshqalar) to'liq ifodalanmaganligi va asosiy kategoriyalarini belgilashda aniqlik yo'qligi bilan izohlaydilar. Shu asosda ko'plab mutaxassislar barcha tushunchalarni aniqlash, o'rganish, aniqlash vaqtini kutishmoqda va shundan keyingina fan tizimini qurish imkoniyati paydo bo'ladi. Mualliflar (albatta, turli xil o'ziga xos pozitsiyalardan) go'zallik, uslub, did, qiymat, usul va

boshqalar tushunchalarini o'rganmaguncha va aniqlamaguncha estetika tizimini yaratishning mumkin emasligi haqidagi bayonotlar, bizning fikrimizcha, uslubiy jihatdan asossizdir. Estetik tizimning qurilishi yetarlicha rivojlangan kontseptual apparat bilan belgilanishi kerak, ammo qoida tariqasida, ilmiy tizim muammosi ushbu shart mavjud bo'lganda yoki tugallanish jarayonida yoki hal qilish yo'li bilan qo'yilganda paydo bo'ladi. tadqiqot muammosi (6,7,12).

Shu bilan birga, "estetika" so'zi kundalik hayotimizda eng ko'p qo'llaniladigan so'zlardan biri bo'lib, u o'zining turli sohalarida tarqalgan. Ular kiyim-kechak estetikasi, spektakllar estetikasi, interyer estetikasi va boshqalar haqida gapiradilar. Ma'lumki, estetika tushunchasi san'at haqidagi falsafiy fanni ham anglatadi.

So'nggi paytlarda estetikaga qiziqish doirasi sezilarli darajada kengayib, san'at va badiiy ijod chegaralaridan ancha chiqib ketdi.

Bu jarayon estetik faoliyatning yangi turlarining paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lib, masalan, badiiy qurilish (loyihalash), bog'lar, guldastalar va boshqalarni estetik shakllantirishga qaratilgan badiiy-hunarmandchilik faoliyatining turli turlari; san'atning yangi turlarining paydo bo'lishiga olib keldi. Ma'lumki, mehnat ham, kundalik hayot ham, atrof-muhit ham, inson faoliyatining barcha turlari, inson xatti-harakati, uning ichki dunyosi va tashqi ko'rinishi estetik tahlil predmeti bo'lishi mumkin.

Buning asosida umumiy estetika bilan bir qatorda estetik fanlarning keng tarmoqlangan tizimi vujudga keldi, jumladan, estetik tarbiya nazariyasi, ishlab chiqarish-texnik estetika, hayot va xulq estetikasi, tabiat estetikasi, rivojlanayotgan sun'iy fanlar majmuasi va boshqalar.

Estetika fanining mazmunini tizimlashtirish muammosi nafaqat hayotga tadbiiq etilmagan, balki haligacha ilmiy muhokama predmetiga aylangani yo'q, dolzarb masalalar toifasiga o'tkazilmagan (10). Biroq, adolat shuni ta'kidlashni talab qiladiki, mahalliy olimlar - L.A. Volovich, V.A. Razumny, A.S. Makarenko, V.A. Suxomlinskiy, I.A. Kairov, B.T. Lixachev va boshqalar estetik tarbiya nazariyasini rivojlantirishga katta hissa qo'shganlar. Ular, birinchi navbatda, ta'lim muassasasida estetik tarbiya tizimini qurishda tayanish kerak bo'lgan asosiy tushunchalarni aniqladilar.

Eng muhim muammolarni nazariy jihatdan ishlab chiqishda, individual estetik nazariyalar tizimini (ta'm nazariyasi, idrok nazariyasi, san'at morfologiyasi nazariyasi, qiymat nazariyasi va boshqalar) qurishda mahalliy estetika fanining shubhasiz muvaffaqiyatlari mavjud. Fan sifatida estetika mazmunining tartiblilikiga masalasiga, barcha estetik tushunchalar tizimini ishlab chiqish masalasiga kelsak, bu borada vaziyat biz istagandek dalda beruvchi emas.

Bu muammoning murakkabligini tushuntirishning hojati yo'q va u o'zining uslubiy muhokamasini va dastlabki yechimini talab qiladi (7,12,17).

Shunga qaramay, estetikaning asosiy predmeti san'at bo'lgan va shunday bo'lib qolaverishi, olamga estetik munosabatni shakllantirishning asosiy vositasi badiiy tarbiya ekanligi aniq (6). Biz tadqiqotimizda ushbu muammoni hal qilish vositalaridan biri sifatida jismoniy tarbiya imkoniyatlarini va uning samaradorligining pedagogik shartlarini aniqlashga harakat qilamiz.

Estetik tarbiya - bu idealni tushunarli tushunish nuqtayi nazaridan hayot, tabiat, san'atdagi go'zal, mukammal, uyg'un va boshqa estetik hodisalarni idrok etish va baholashga qodir, ijodiy faol shaxsni shakllantirishning maqsadli jarayoni va "go'zallik qonunlariga ko'ra" yaratish (4).

Pedagogika fanida jismoniy va estetik tarbiyaning umumiy masalalari, shuningdek, ularning alohida yo'nalishlari bo'yicha tadqiqot ishlarining katta tajribasi an'anaviy ob'yektlar bilan chegaralanadi. Bundan tashqari, jismoniy va estetik tarbiyani birlashtirish yo'llarini topish muammosi saqlanib qoldi.

Shuni aytib o'tish kerakki, Gegel o'z davrida inson tanasining shakllanishi va badiiy ijod o'rtasida o'xshashlik yaratgan. U barkamol rivojlangan inson tanasini san'at asari bilan taqqoslab, xususan, Gretsiyadagi kurashchilar "mashqlar tufayli o'zlarining go'zal, rivojlangan tanasi shaklida, o'ziga xos jonli san'at asarini yaratishga" qodirligini ta'kidladi. Fransuz olimi G.Pure esa MOAning Afinada bo'lib o'tgan 10-sessiyasidagi ma'ruzasini sportning san'at, uning fikricha, tasviriy san'at ekanligi haqidagi fikrni isbotlashga alohida bag'ishlagan. Shu bilan birga, dalil sifatida sportda go'zal, yuksak va dramatiklikning favqulotda kuch bilan namoyon bo'lishi, bu yerda uyg'unlik vujudga kelishi va hokazolarga ishora qilgan (17,18,7).

Pedagogika fani va madaniyati rivojlanishining hozirgi bosqichi madaniy hodisalarni yuqori darajada ixtisoslashgan o'rganishni yengib o'tish bilan tavsiflanadi va ularni tizimli ko'rib chiqish, insonshunoslikka oid ishlarda tobora yaxlitlik va ko'p qirralilik sifatida qarala boshlagan insonga integrativ tizim sifatida murojaat qilish bilan bog'liq (1,13,14 va boshqalar). Pedagogika o'z oldiga sog'lom, kuchli, barkamol shaxsni tarbiyalashni yuksak maqsad qilib qo'yadi, va uning fan sifatida rivojlanishida tadqiqotning birinchi navbatda tibbiy-biologik va pedagogik jihatlardan psixologik, sotsiologik, nazariy-integrativ va boshqa jihatlariga o'tishi bilan bog'liq yangi tendentsiya paydo bo'ladi, odam bu tadqiqotning asosiy yo'nalishlaridan biridir. (7,10,18).

Bu qarashlar JM ga nisbatan (6,12,14 va boshqalar) tobora kuchayib bormoqda. Gak, V.V. Kuzin va B.A. Nikityuk integral antropologiya doirasida JMni o'rganadigan psixobiologik va sotsial-madaniy fanlar doirasidagi bilimlarning o'zaro bog'liqligi, shuningdek, ularning bir-biri bilan aloqasi haqidagi g'oyani haqli ravishda tutadi, bu hodisani tushunishga to'liq mos keladi, shaxs uning barcha ko'rinishlarida yaxlitlik vazifasini bajaradigan (4). Shu munosabat bilan, JMning umumiy madaniyat turi sifatida mohiyatini qayta ko'rib chiqish zarurati tobora oydinlashib bormoqda. Bu uning madaniy jihatdan mos bo'lgan boy mazmuni bilan bog'liq bo'lib, u ma'lum sabablarga ko'ra (insonlashtirish, majmualashtirish, avtoritarizm va boshqalar) ham inson tarbiyasi tizimida, ham uning mustaqil mashg'ulot shakllarida to'g'ri aks ettirilmagan.

Shu bilan birga, estetikaning fan sifatidagi o'ziga xos xususiyati uning fanlararo bog'liqligidadir. Estetik bilimlarni o'zlashtirishning qiyinligi shundaki, u ham "muz, ham olov" - mantiqiy tuzilishning birligi, yuqori umumlashmalar, ma'lum bir me'yoriylik, badiiy ijodning jonli impulsariga, badiiy ijodning haqiqiy paradokslariga kirish bilan birlashtirilgan, hayot, badiiy asarning ijtimoiy va madaniy borligining empirizmi sanaladi(6).

Estetika fanning butun binosi go'zallikning yagona toifasiga qurilgan. Yaxshilik axloqning ustunligidir; haqiqat - fan; boshqa, ko'proq xususiy estetik kategoriyalar, (fojiali, ulug'vor va boshqalar) toifalar - estetik va diniy mazmuni o'z ichiga olgan "gibridlar"dir. Estetik tarbiyaning o'zi boshqa barcha ta'lim turlari, shu jumladan jismoniy tarbiya bilan chambarchas bog'liq holda amalga oshiriladi.

Estetik madaniyat shaxsning asosi hisoblanadi; Insonning ma'naviyat darajasi va uning jamiyat uchun foydaliligi o'lchovi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud.

Bu holat har bir talabning kasbiy tayyorgarligiga estetik madaniyat elementlarini joriy etishni taqozo etadi, bu esa uning keyingi rivojlanishini va amaliy ishda qo'llash imkoniyatini kafolatlaydi.

JM haqida gapirganda, uning mohiyati va ahamiyatini anglashning sifat jihatidan yangi bosqichi uning intellektual, axloqiy va estetik tarbiyaning samarali vositasi sifatida shaxsning ma'naviy sohasiga ta'siri bilan bog'liqligini ta'kidlaymiz. Agar jismoniy mashqlarning insonning biologik mohiyatiga: uning sog'lig'iga, jismoniy rivojlanishiga, morfofunksional tuzilmalariga bo'lgan ulkan ta'sirini isbotlashga alohida ehtiyoj bo'lmasa, uning ma'naviyat rivojlanishiga ta'siri ularning o'zaro ta'siri mexanizmlari uchun maxsus tushuntirishlar va dalillarni va izlanishni talab qiladi.

Ixtisoslashgan adabiyotlarda "jamiyatdagi ta'lim muammolarini hal qilishda JM vositalarining befarqligi haqida" emas, balki o'ziga xos va umumiy pedagogik vositalardan, JM va sport usullaridan qanday foydalanish kerakligi to'g'risida savol qo'yish zarurligi haqli ravishda qayd etilgan. Jismoniy takomillashtirish va jismoniy rivojlanish muammolarini shaxs shaxsining majburiy ma'naviy rivojlanishi yagona jarayonda hal etishni taqozo etadi. (2,3,4).

Shaxsning ma'naviy dunyosi vosita harakatlarida va qoniqish nafaqat uning rivojlanishining yakuniy natijasi bilan, balki harakatlarning o'zi amalga oshirilishida ham namoyon bo'ladi, bunda odamning faol tajribalari bilan bog'liq bir qator belgilar mavjud. Undagi barcha yangilikning tug'ilishi ta'kidlangan. Bu quyidagi his-tuyg'ular: "harakat jarayonlarining uyg'unligi va atrof-muhit bilan uyg'unlikni yaratish, ma'naviy va jismoniy yuksalish, ilhomlanish holatlari, fikrlashning motivatsion-emotsional sohasi hukmronlik qiladigan "mushak quvonchi", zavqlanish, faoliyat jarayoni, bu yerda o'z-o'zini chuqurroq anglash va inson qalbining o'zgarishi sodir bo'ladi (5.10).

Jismoniy tarbiyadagi ma'naviy va motorli tomonlarning birligi insonning muhim (ma'naviy va jismoniy) kuchlarining uyg'unligini yaratadi, ularning integral momenti faoliyatning ijodiy tabiati bo'lishi mumkin va faqat inson qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish sifatida JMning funksional rolini ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Binobarin, jismoniy tarbiya faoliyatida insonning biologik, ijtimoiy, madaniy mavjudot sifatida birligi jismoniy faoliyat haqidagi bilimlarning barcha tomonlarini birlashtirish uchun asos sifatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun jismoniy madaniyat faoliyatining uslubiy va nazariy masalalarini ochib berish bir vaqtning o'zida uni o'rganuvchi turli fanlar o'rtasida bog'lovchi bo'g'in vazifasini bajaradigan jismoniy madaniyat sohasidagi fanning umumlashtirish predmetini shakllantirishning muhim shartidir (18, 19).

Bugungi kunda inson faoliyatining JM bilan bog'liq bo'lmagan yagona sohasini topish mumkin emas, chunki JM va S umuman jamiyatning va har bir shaxsning alohida e'tirof etilgan moddiy va ma'naviy qadriyatlaridir.

So'nggi yillarda jismoniy madaniyat nafaqat mustaqil ijtimoiy hodisa, balki shaxsning barqaror sifatida ham ko'proq gapirilayotgani bejiz emas. Biroq, JM shaxs fenomeni, ruh va tana madaniyati muammolari qadimgi sivilizatsiyalar davrida ko'tarilgan bo'lsa ham, to'liq o'rganilmagan.

Jismoniy faoliyat sohasida insonning harakat qobiliyatini rivojlantirish uning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishdan ajralmasdir, bundan tashqari, u ular tomonidan belgilanadi. Darhaqiqat, jismoniy madaniyat - bu o'zining ma'naviy tomoni ustun bo'lgan, ammo o'ziga xos tarzda - ongli ravishda o'stirilgan vosita

faoliyati orqali amalga oshiriladigan umumiy madaniyat, bunda vosita harakati insonning turli ehtiyojlarini qondirish, uning o'zini o'zi rivojlantirish vositasi sifatida ishlaydi, o'z-o'zini namoyon qilish, o'z-o'zini bilish va o'z-o'zini takomillashtirish. Ta'lim va tarbiya jarayonining ikki tomonlamaligini ta'kidlagan holda (o'qitish va o'z-o'zini tayyorlash, ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalash) A.T. Puni (1985) ta'kidlaganidek, o'z-o'zini tarbiyalash - bu hayot, faoliyat va odamlar bilan muloqot qilish sharoitlari bilan turli munosabatlarda o'ziga (o'zini o'zi bilishga) asoslanib, uning jismoniy va ma'naviy kamoloti bo'yicha doimiy ish jarayonidir. Bu jarayonlar ko'p qirrali ta'lim jarayoni bilan birlikda sodir bo'ladi, bu yerda yosh bilan o'z-o'zini takomillashtirish tobora muhim ahamiyat kasb etadi.

JM umumiy madaniyat hodisasi sifatida o'ziga xosdir. V.K.Balsevich - inson rivojlanishidagi ijtimoiy va biologik bog'lanish imkonini beruvchi tabiiy ko'prikdir (10). Bundan tashqari, tashrif, bu insonda shakllanadigan madaniyatning eng birinchi asosiy turidir (4.21). JM o'ziga xos dualizm bilan insonning tanasi, psixikasi va holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Zamonaviy tadqiqotlar (10, 16) shuni ta'kidlaydiki, inson JMni shakllantirish muammosini faqat ijtimoiy va biologik toifalarning birligi va o'zaro bog'liqligi g'oyasi asosida samarali hal qilish mumkin. Jismoniy tarbiya, madaniyatning boshqa sohalaridan farqli o'laroq, insondagi ushbu tarkibiy qismlarni bir butunga bog'laydi va ularni uyg'unlashtirish sohasi, ular o'rtasidagi doimiy ravishda takrorlanadigan qarama-qarshiliklarni qadriyatga yo'naltirilgan hal qilish sohasidir. Buni insondagi jismoniy va ma'naviy munosabatlar ham tasdiqlaydi, bunda jismoniy tarbiya va sport ularning birligi, yaxlitligi va uyg'unligining asosiy tamoyili bo'lib xizmat qiladi (16, 20).

JM haqidagi bilimlarni rivojlantirish uning ijtimoiy mohiyatini tushunish uchun asosdir. Ushbu mavzu bo'yicha bir nechta asarlar (1,7,10 va boshqalar) orasida eng samaralilari V.K. Balsevich, jismoniy tarbiya sohasidagi bilimlarni tasniflashning to'rtta darajasini belgilaydi: birinchisi, ijtimoiy va biologik tarkibiy qismlar va ularning shaxsning jismoniy tarbiya jarayonida o'zaro ta'siri haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi; ikkinchisi JM nazariyasini shakllantirish bilan bog'liq bilimlarning fundamental va texnologik jihatlari bilan ifodalanadi; uchinchisi - xususiy ilmiy fanlar; to'rtinchisi (eng muhimi) jismoniy tarbiya bilimining umumiy inson bilimi bilan, jismoniy tarbiya bilan umumiy madaniyatning uzviy bog'liqligini aks ettiradi. Bunda birinchisi JMning mohiyati haqidagi fikrlar tizimini aks ettiradi.

Xulosa. Muammoni nazariy o'rganish natijalarini sarhisob qilar ekanmiz, shuni ta'kidlash kerakki, sport va jismoniy mashqlarning estetik ahamiyati vaqt va tarixiy sharoitlardan qat'iy nazar, mavhum va mavjud qiymat sifatida emas, balki aniq tarixiy harakat natijasida namoyon bo'ladi: yangi munosabatlarni o'rnatish, yangi barkamol har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish (4, 6). Zamonaviy o'rta ta'lim, professional ta'lim va oliy maktablarda madaniyatning jismoniy va estetik tarkibiy qismlarining o'zaro ta'siri tajribasi keyingi tahlilimiz mavzusiga aylanadi.

Jismoniy va estetik tarbiyaning integrativ jarayonlarini tahlil qilganda, JM va S guruhlar jarayonida bu masala faqat bir yo'nalishda - JM va S guruhlarida estetik tarbiya vositalaridan foydalanish orqali, ko'pincha yuzaki yoki ibtidoiy tarzda hal etilishi aniqlandi. Jismoniy va estetik tarbiya amaliyotiga bunday yondashuv bizga jismoniy tarbiya mashg'ulotlari jarayonida o'smirlarning jismoniy va estetik tarbiyasini integratsiyalashning samarali "texnologiyasini" joriy etishning eng oqilona yechimini topishga va integratsiya modelini ishlab chiqishga imkon berdi.

Modelning pedagogik ma'nosi shundan iboratki, u talabalarning butun hayotiy faoliyatiga rahbarlik qilishi, uning maqsadlari va ularga erishish yo'llarini belgilashi kerak.

Model bizga ta'lim jarayonining dolzarb va istiqbolli muammolarini ajratib ko'rsatish, kelajakda kutilayotgan va kutilayotgan shaxsiy o'zgarishlar o'rtasidagi yaqinlashuv shartlarini aniqlash, o'rganish va ilmiy asoslash imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. Fatullayeva, M. (2023). Особенности эстетического воспитания студентов средствами физической культуры и спорта. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 43(43). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11171

2. Fatullayeva, Muazzam. "Modern methods of forming the speed of movement of young volleyball players along the field and the accuracy of the ball transfer." Центр научных публикаций (buxdu. uz) 33.33 (2023).

3. Фатуллаева, Муаззам Азимовна. "Халқ миллий ўйинлари баркамол авлод тарбиясининг муҳим омили сифатида." Образование наука и инновационные идеи в мире 18.5 (2023): 125-130.

4. Azimovna, F. M., & Kuziboevich, O. B. Unique ways of aesthetic education of students through physical education and sports training.

5. Fatullayeva, Muazzam. "O'quv-mashg'uloti jarayonida yengil atletikachilarning jismoniy tayyorgarlik qobiliyatlarini tarbiyalashning pedagogik shart-sharoitlari." *Образование наука и инновационные идеи в мире* 18.5 (2023): 131-134.
6. Фатуллаева, М. А. (2023). Физическая подготовка спортсменов как важная часть их тренировок. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 18(5), 92-95.
7. Фатуллаева, М. А., & Хусенов, Ш. А. (2023). Особенности эстетического воспитания студентов средствами физической культуры и спорта. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 18(5), 86-91.
8. Azimovna, F. M. (2022, December). Voleybol o'yini jarayonida sakrab ijro etiladigan texnik-taktik harakatlarning o'ziga xos xususiyatlari: 10.53885/edinres. 2022.93. 93.072 Fatullayeva Muazzam Azimovna Buxoro davlat universiteti "Fakultetlararo jismoniy madaniyat va sport" kafedrasini o'qituvchisi. In *Научно-практическая конференция* (pp. 438-440).
9. Фатуллаева, М. А. (2022). Voleybolchilarni saralab olish va malakali sportchilarni tayyorlashning o'ziga xos yo'llari: Fatullayeva Muazzam Azimovna, Buxoro davlat universiteti "Fakultetlararo jismoniy madaniyat va sport" kafedrasini o'qituvchisi Baqoyeva Dilnoza Baxtiyor qizi, Buxoro davlat universiteti Jismoniy madaniyat fakulteti 3-kurs talabasi. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (6), 154-158.
10. Azimovna, F. M. (2022). Peculiarities of aesthetic education of students by means of physical culture and sports. *Web of Scholars: Multidimensional Research Journal*, 1(6), 212-215.
11. Фатуллаева, М. А. (2022). Особенности отбора и обучения юных волейболистов технико-тактическим действиям Муаззам Азимовна Фатуллаева, преподаватель, Фаррух Ашрапович. In *Уважаемые участники 71-й Всероссийской научно-практической конференции «Физическая культура студентов», коллеги! Сердечно приветствую участников и гостей 71-й Всероссийской научно-практической конференции «Физическая культура студентов» и благодарю вас за то, что вы сегодня здесь вместе с нами!* (p. 246).
12. Фатуллаева, М. А., & Дустов, Б. А. (2022). Мотивация студентов к спортивным занятиям в рамках занятий физической культурой. In *Физическая культура. Рекреация. Спорт* (pp. 504-511).
13. Фатуллаева, М. А., & Базарова, Д. Ч. (2021). Продвигайтесь к здоровому образу жизни! 10.53885/edinres. 2021.15. 84.003 Фатуллаева Муаззам Азимовна, БухГУ. Преподаватель кафедры межфакультетской физической культуры и спорта Базарова Дилроза Чариевна БухГУ. Студент 3-курса, факультет физической культуры. In *Научно-практическая конференция*.
14. Fatullayeva, M. (2022). Эффективные методы формирования профессиональных навыков будущих учителей физкультуры и управления физической культурным движением студентов. *Центр научных публикаций (buxdu.Uz)*, 8(8). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/5879
15. Fatullayeva, M. (2022). Развивать профессиональные навыки будущих учителей физической культуры и управлять физкультурным движением учащихся. *Центр научных публикаций (buxdu.Uz)*, 8(8). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/5773
16. Fatullayeva, M. (2022). Воспитательные и обучающие функции тренера и их педагогическое значение. *Центр научных публикаций (buxdu.Uz)*, 8(8). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/5878
17. Fatullayeva, M. (2022). Эффективные способы развития профессиональных навыков будущих учителей физической воспитания и управления физкультурным движением студентов. *Центр научных публикаций (buxdu.Uz)*, 8(8). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/5774
18. Fatullayeva, Muazzam. "Maktab o'quvchilari uchun (11-12 yoshli) yengil atletika sport mashg'ulotlarining asosiy vosita va uslublari." *Центр научных публикаций (buxdu. uz)* 8.8 (2021).
19. Fatullayeva, M., & Zubaydullayeva, M. Voleybol mashg'ulotlarini o'rgatish bosqichlari va uslublarining pedagogik ahamiyati. *Pedagogik mahorat*, 128.
20. Fatullayeva, M., & Zubaydullayeva, A. U. M. Voleybolchilarda sakrovchanlik sifatini baholash texnologiyasi va uni rivojlantirish metodikasi. *Pedagogik mahorat*, 93.
21. Nematovich, K. S. Abduyeva Sitorabonu Savriddin kizi, Fatullayeva Muazzam Azimovna, Kurbanov Shukhrat Kuldoshevich. Using of innovation terms in physical education and sport lessons and their social and educational features. *Journal of Critical Reviews*, 10, 470.